

Јована С. ЈОВАНОВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

ИЗ ФОНЕТСКЕ ПРОБЛЕМАТИКЕ ГОВОРА БАЊСКЕ И ГОЈБУЉЕ**

Апстракт: Овај рад доноси инвентар и дистрибуцију вокалског и консонантског система у појединим доњоситничким насељима (Бањска и Гојбуља) код Вучитрна. Анализирани материјал указује на актуелно стање у периферијским говорима. Особеност ових, у основи косовско-ресавских говора, почива на вишеструким утицајима, који долазе са прогресивног штокавског тла, што обезбеђује копаоничко залеђе, од територијално блиских призренско-јужноморавских говора, са црногорског терена у виду ијекавизама и од суседних албанских језичких прилика. У систему вокала присутнији су утицаји из прва три правца, док су у консонантизму упечатљивије црте из несловенског језичког окружења.

Кључне речи: косовско-ресавски дијалекат, вокали, консонанти, Бањска, Гојбуља.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Неретко се у новијим дијалектолошким извештајима и обавештењима ставља нагласак на важност што хитнијег пописа и описа затечених језичких чињеница на терену, посебно када је реч о косовско-метохијским приликама. Са намером да изнесе реално стање у свом матерњем говору, а можда и подстакне будуће дијалектологе, Елезовић (1927: 187) је још пре скоро стотину година изразио бојазан да „ново доба, нов ред ствари“ „свакога дана по мало, али стално, мењају дијалекат затеченог становништва нашега језика“. Отуда је овај рад настао из потребе да се комплетирају и ревидирају постојећи подаци, а уједно он представља и мали допринос у осветљавању међудијалекатске и међујезичке интерференције на фонетском плану у говору Бањске и Гојбуље.¹

Антропогеографске податке о Бањској и Гојбуљи бележи Атанасије Урошевић (1938; 1965). На подножју Копаоника, северно од Вучитрна налази се село Бањска,

* Истраживач-приправник, jowana.nikolic94@gmail.com

** Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број: 451-03-47/2023-01/200020 од 3. 2. 2023. године.

1 Део материјала за овај рад уступила нам је колегиница Аријана Пејчиновић, студенткиња Филозофског факултета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици. Испитаници су становници села Бањске: В. М. (1940), С. М. (1942), и Гојбуље: Ж. К. (1937), О. К. (1935). Треба напоменути да су Бањска и Гојбуља део мреже пунктова докторске дисертације под називом *Говори Доње Сийнице*, чија је израда у току.

које су у прошлости чиниле Горња, Средња и Доња махала. Срби су као православни стариначки род живели у Доњој махали, где је било и нешто Арбанаса (Урошевић 1965: 148). Аутор даје нешто опсежније податке о постанку Гојбуље, пореклу и саставу њеног становништва. Ово село састоји се од четири махале: Топличанске, Бошчарске, Дробњачке и Батваре. Род Топличани, досељеници из Топлице, сматра се оснивачем садашње Гојбуље. Уз арбанашку струју, која је, након другог неуспешног похода Аустрије, интензивирано насељавала јужне обронке Копаоника, на Косову се ширила и динарска струја (Урошевић 1938: 222). Етничка слика Гојбуље најбоље сведочи о тадашњим миграционим кретањима, будући да њене досељенике чине родови: Јездићи из Куча, Дробњаци из Дробњака, Касаловићи из Зугча у Ибарском Колашину, Бошчари из Угљара у Ибарском Колашину, Колашинци из Зубиног Потока, Сурци из Рошице и вучитрнске Слагине и Мирачани из Мирача (Урошевић 1965: 176–177).

Досадашња проученост говора Бањске и Гојбуље није на једнаком степену. Из Гојбуље располажемо подацима о акценатском систему, крупнијим фонетским и морфолошким карактеристикама (Елезовић 1911; 1927; Барјактаревих 1971;² 1972; Вукићевић 1993), док је говор Бањске описан само аспекта акцента (Вукићевић 1993).

Најранија обавештења о говору вучитрнске околине доноси Елезовић (1911) као извештај са дијалектолошког путовања од Вучитрна до Пећи. У прилогу се проблематизују границе распрострањавања дијалекта и акценатски систем, док су напомене о морфолошким и синтаксичким појединостима узгредне и сажетије. Као најинтересантнију акценатску одлику вучитрнске регије аутор наводи готово доследно чување дужина на крајњем затвореном слогу *џемџь, домаћин, Јован*, док је у Пећи и околини запажен процес њиховог повлачења на слог ка почетку речи. Сличну тенденцију показује и кратки акценат, који се није померао чак ни после губљења крајњих самогласника *издџи, седџи, џушовџи*. У погледу употребе акута и циркумфлекса значајно се разилазе говори Вучитрна и Пећи. Док се дуги узлазни готово „беспрекорно“ употребљава у пећкој околини, Вучитрн је центар „неправилне употребе та два акцента“³ (Елезовић 1911: 467–469).

У предговору *Речника косовско-мејохиској дијалектиа* Белић (1931: 6)⁴ наводи да Елезовићеву грађу одликује архаични штокавски двоакценатски систем.⁵ Овде је

2 У раду су коришћена сабрана дела *Дијалектолошка истраживања* (1977), у којима су две студије обједињене под насловом „Косовски дијалекатски тип“. Прва студија под називом „Косовски дијалекатски тип – фонетика и акцентологија“ објављена је 1971. у Зборнику Филозофског факултета у Приштини VIII. Друга носи наслов „Косовски дијалекатски тип – морфологија и синтакса“ и публикована је у Зборнику Филозофског факултета IX за 1972. годину.

3 У новијим истраживањима постоје претпоставке о присуству акута на крајњим обронцима копаоничког масива, у вучитрнској зони (Радић 2010), а након скорашњих потврда очуваног метатонијског акута у насељима Средњег Ибра, и то са обе стране - у екавским и ијекавским говорним типовима (Радовановић–Николић 2022а), оне се чине врло могућим и оправданим.

4 У раду је коришћено издање из 1998. године чији су издавачи Институт за српску културу, Културна манифестација „Глигорије Глиша Елезовић“, Народна и Универзитетска библиотека из Приштине.

5 Основу *Речника косовско-мејохиској дијалектиа* чини вучитрнски говор његових родитеља и Вучитрн представља полазну тачку у предузетим истраживачким походима. Поред Митровице

важно напоменути и чињеницу да је Елезовић у присуству свога професора читао наглашене речи „и да је акценте према своме изговору тачно стављао“. Од такве акцентуације одступа се приликом повлачења краткосилазног акцента са финалног отвореног и затвореног кратког слога уз задржавање исте вредности *й̆д̆шок* : *й̆о-й̆д̆ка* или када се краткосилазни акценат помера на преакценатску дужину у виду дугосилазног *р̆ука* : *р̆укӑ*.

На простору између Лаба, Дренице, Ибра, Пећке Бистрице и Белог Дрима, Елезовић је уочио специфичну појаву на морфолошком нивоу, дефинишући је контаминацијом речи *ей̆шо*, *ей̆ше* са придевским заменицама и прилозима. Материјал из Гојбуље говори да је посредни једна стабилна одлика говора: *й̆шовў й̆од̆й̆*, *й̆шовӗ кам̆е не*, *й̆шан̆о је*, *й̆гу свай̆шовй й̆шав̆до рӗком*, *й̆шод̆е је даш̆ наср̆ед̆ свей̆ша*. Порекло ове појаве у косовско-метохијским говорима аутор доводи у везу са несловенским језичким окружењем, будући да се у албанском језику врши идентичан процес (Елезовић 1927: 187–188).

У циљу да детаљније проучи штокавске одлике косовског дијалекта, Барјактаревих (1977) у својим истраживањима полази од рукописног језика, дајући опсежан осврт на миграције и мешање носилаца различитих говорних типова и језика. Аутор издваја неколико језичких појединости на основу којих се косовска говорна зона дели на северно, централно и јужно Косово:⁶ полугласничка вредност, рефлекс вокалног *л*, финално *л*, умекшавање сугласника у трпном глаголском придеву, глас *ј̆ај̆й̆*, акценатски систем и особине променљивих врста речи.

За наша истраживања важни су подаци из северне зоне Косова, која се простире од Косовске Митровице ка југу, до линије која спаја јужне огранке Чичавице и Пруговца. На том ареалу забележен је материјал у Гојбуљи, Слатини, Прилужју, Недаковцу и Милошеву (Барјактаревих 1977: 37–38).

Барјактаревихеви налази говоре да је вокализација полугласа извршена у Гојбуљи, Слатини и Вучитрну, док се полугласност у мањем обиму сачувала у Бабином Мосту и Прилужју. Вокално *л* има рефлекс *у* и спорадично *лу* у Бабином Мосту и Прилужју, а ова два насеља чувају и *л* на крају слога. У употреби је наставак *-о* у радном глаголском придеву мушког рода једине. Ови говори имају умекшани сугласник у трпном придеву. Староседелачко становништво чува доследни екавски рефлекс *јата*. У систему акцената под утицајем турског и албанског језика дошло је

и Приштине, Елезовић је током прикупљања материјала обишао насеља са десне стране Ситнице: Бабин Мост, Пестово, Недаковац, Ново Село Маџунско, Горњу и Доњу Судимљу, Ново Село Бегово, Батваре, Гојбуљу, Мираче, Сливовицу, Бањску, Слатину и Бугариће на Ибру, и са леве стране те реке: Главотину, Приаужје, Бивољак, Расник; преко Ситнице Пантину, и преко Ибра Кориље. У пословима на речнику од великог значаја био је боравак у манастиру Девичу у Дреници, где је имао прилику да бележи грађу од саговорника из Биче, Воћника, Дрсника, Дугоњева, Ђураковца, Кијева, Клине, Клинавца, Крушева, Лауше, Лудовића и Лукавца. Приликом боравка у Пећи дијалектолошки материјал прикупљен је у селима: Црни Врх, Бело Поље, Дољане, Ново Село Заимово, Крушево, Злокућане, Лоћане, Ђаковица и манастиру Дечане (Елезовић 1932: 12).

6 У својим истраживањима Барјактаревих се служи географским појмом *Косово*, који према *Народној енциклопедији* обухвата Косово Поље, косовску котлину уоквирену планинама Црнољевом, Голешом и Чичавицом са западне стране, Рогозном и Копаоницом са севера, Прапатницом и Жеговцем са истока, и Скопском Црном Гором и Шаром са јужне стране (ур. Станојевић 2001: 391).

ВОКАЛСКЕ ОСОБИНЕ

Инвентар вокалског система говора Бањске и Гојбуље чине пет вокала (*a, e, o, u, y*) и вокално *p*. Из сакупљеног материјала се међу крупније дијалекатске црте на фонетском плану издвајају: редукована полугласничка вредност која је резултирала вокалом *a*; промењена боја, тј. отворена и затворена реализација кратких вокала средњег реда; дифтонгизација вокала *o*; девокализација сонанта *p*; икавизми прогресивног штокавског типа и ијекавски ликови у рефлексацији јата, који се, због своје фреквенције, могу подводити под лексикализоване јекавизме.

Полујас. У погледу судбине полугласа стање у доњоситничким насељима поклапа се са оним у новоштокавским говорима, што значи да територијална блискост и међудијалекатска интерференција са говорима призренско-јужноморавског типа нису зауставиле процес редукције полугласничке вредности: први *gân* није се ишло у госте Б, слáva три *gâna* Б, овојко трѐба да бÛде *ovâca* Б, *sâg* већ тò изâшло Б, тај *ийс* пуштен био Б, мòј *òшац* био брз Б, *каг* га ставимо у бÛре Г, *каца* вата *òсам* кàзана Г, *кад* се порòди *сна* Г, копàла *јесам* Г, печè мòј *òшац* прàсе Г, *јечам*, углâвном жÿто трѐба да је Г, ел *изийкала* нèшто Г.

Отворени и затворени вокали e и o. Појава отварања кратких вокала и затварања других вокала средњег реда позната је широм дијалекатских области. На испитиваном терену запажена је отвореност акцентованог кратког и дугог вокала *e*, затвореност наглашеног кратког вокала *o*, и дифтонгизација вокала *e* и *o*, мада би фонолабораторијска анализа у перспективи дала прецизније резултате у одређивању боје вокала.⁸

Наглашени отворени вокал *e*: па мòра да с *ојѐре* Б, òна се *ийкла* у оним пèкарама Б, попàриш тò и *ојѐреш* Б, *исийремо* је прòстремо на траву Б, ўзмеш по јèдну рÿчицу *ојѐреш* је, *ојѐреш* Б, òнда йма *ирѐбене* Б, ја сам *йòдѐла*, од мòјег òца сам *йòдѐла* Б, кàо *дѐца* зàједно смо йшли и у школу Г, *чѐка* дòк си *вечѐрају* Г, не валя̀ у *иййео* Г, па гребенàло на *ирѐбене* Г, *йовѐдеш* свѐкра, свекрву Г, *ийреш* у јèдну вòду Г; знàш кàко *удѐли* тò Б, кò је *дѐло* да је шàраш Г, напрàви *кудѐйицу* Г, *мѐсо* би мѐтули по шиктйје Г.

На основу примера читава се законитост према којој долази до спорадичног отварања вокала – суседство са билабијалним сугласником, у највећем броју потврда, и палаталним предњонепчаним сугласником.

Појава затварања наглашених вокала потврђена је усамљеним примером са вокалом *o* под кратким акцентом: *йòла* домàћин појѐде Б.

Вукићевић (1993: 33) бележи ову особину на терену Малог Косова, чији говори имају донекле затворену артикулацију вокала *e*, док се затвореније *o* може кретати и до његове замене вокалом *u* код заменице *који*.

8 У литератури расположено подацима о појави префонологизације у суседним призренско-јужноморавским говорима на Косову и Метохији (Ивић и Александер 1971; Ивић и Реметић 1990; Стијовић 2010). На основу испитивања претходних аутора и сопственог материјала, Стијовић (2010: 324) закључује да је територија Новог Брда најкомпактнија област ове појаве. Претпоставља се да је матична област префонологизације околина Лишљана и Грачаница, одакле се миграцијским кретањима разносила на суседне и удаљене терене.

Дифтонизација. У испитиваним говорима ова појава је факултативног карактера. Њоме су захваћени кратки, дуги па и ненаглашени вокали, што значи да није условљена акценатском реализацијом. Спорадично се дифтонгизују вокали на иницијалном слогу двосложних и вишесложних речи и то у суседству лабијала, дентала и велара:

а) кратки вокал: *њна јѐс о'длѧчена у хаљйну и тњ Б, у онњ двњришиѧе ѧйѧмо Б, врѧла вњда Б; о'днѧсеш га у реку, о'квѧсиш га и врѧтиш га из рѧкѧ Г.*

б) дуги вокал: *у тњ вр'ѧме жйвѧло се на нѧком др'угом систѧму Б, јѧду чѧшу вйна пњред св'ѧће Б.*

Рефлекс јайѧа. Према најновијим истраживањима у погледу рефлекса старог гласа *јайѧа* говори Бањске и Гојбуље не могу се окарактерисати као типични представници косовско-ресавског дијалекта. Наместо некадашњег вокала *јайѧ*, поред екавског, у употреби су и икавски и јекавски рефлекси.

Кратко јат дало је рефлекс *е*: *јѧдан чњвек сл'ужи Б, двѧ мѧсеца Б, њна йма сѧме Б, и њн с те мѧсиѧе Б; свйрка йѧсма Г, пйју пњсле дѧца ѡвеће Г, сѧнеш бѧдњак Г, исйѧрамо њвце Г, кѧд је лѧшо Г.*

Екавски рефлекс долази и на место дугог јата: *умѧси се погѧча Б, а њвче мѧѧко јѧко Б, онњ стѧро врѧме Б, књ ова свѧска дѧла Б; нѧће найрѧд Г, јѧ сам дѧше бйла Г, бѧло као снѧг Г, да отѧру ту вњду у реку Г.*

У говору Бањске и Гојбуље добро је очуван екавски рефлекс у одричном облику глагола *јесам*: *јѧ нѧсам прѧвио Г, тѧмо нѧсам бйо нйкад Г, да нѧси сѧм Г, тѧд нѧје имѧло у купѧтило Б; мй дрѧн нѧсмо имѧли Г, њни мѧне нѧсу вйдели Г.*

Облик личне заменице 1. лица једн. у ДЛ *мене* спорадично је сачуван само у говору Бањске: *њн мѧне устѧо и наздрѧвѧ здрѧвицом Б, мѧне прѧѧо ѡдма Б, модрица јѧдна на мѧне нйје бйло Б, њни мѧне инѧкцију прњтив блњва Б.*

Префикс *йре* изједначен је са *йри*: *оѧзњр да йреййсне Б; йреййснеш тњ и такњ оставйш тѧмо Г.*

У многим категоријама, где би се по косовско-ресавском моделу очекивано налазио екавски рефлекс, у употреби су икавизми. На пример у дативу – локативу једн. именица III врсте форме са завршетком на *-е* представљају праву реткост, што потврђује један забележени пример у Бањској: *кѧжем јѧ јѧйрвѧ Б.* Овде ћемо навести категорије у којима је раширена икавска замена јата:

а) датив и локатив једн. им. ж. р.: *да му довѧду снѧшу к'ћи Б; и донѧсеш к'ћи Г, сѧкли би по ш'ми грађу Г;*

б) датив и локатив једн. личних заменица 1. и 2. л. *мѧни њтас кѧд је ѡмро Б; њна ми мѧни пѧѧа тѧтка Г;*

в) ГДИЛ мн. заменичко-придевске промене: *прѧко нйш се стѧве ѧилйми Б, са нйма йшо у ц'ѧмйју Б; нйсам јѧ нй вйдо Г, а йзмеђу нй вѧнац Г, испрѧтио га сас нйма Г;*

г) вокал *и* у префиксу: *йрисйѧвимо к'пус Г, њњзи кѧо да се тњ йриказйвало Г;*

д) компаратив придева *стѧр* има само ову форму: *нѧјстѧрйји књмшйја Б, ни стѧрйја ни млѧда жѧна Б; јѧ сам нѧјстѧрйја у рњду Г;*

ђ) одричан облик глагола *јесам*: по Дреници *нйсам йшо Б, ко да нйкад нйси Б, нйје смѧла да га поглѧда Б; нйсам јѧ нй вйдо Г, нйје бйла купњвна грађа Г;*

е) икавизми у корену глагола II врсте: да *йосйјем* башту Г.

У материјалу се нашло неколико потврда ијекавске реализације *јайи* код прилога и заменица у заменичко-придевској промени:

а) прилози: *йдслије* овце Г, *ћўпови йрйје* били тй зёмњани Г;

б) заменице: *кдд* била код *нйшија* врћи она се испрѣвила на рѣме Г, *дббра* за *свйју* Г, *онйја* пѣшце мѣкнеш свѣ Г, она вѣда бйстра из *онйја* кѣскија Г.

Идентичне примере факултативног типа: за *овйја йддина*, *од свйја*, *од дрўйије нбћй* Елезовић (1911: 470) приписује црногорским утицајима, који су очекивано присутнији у пећком говору. За регистроване икавизме у основи глагола II врсте у говору Малог Косова (насеља: Батлава, Перане, Горња Лапаштица, Репа и Ливадица) Вукићевић (1993: 34) наводи да су то примњене особине, чија је употреба ретка.

Девокализација сонанѣа р. У материјалу се нашао и по неки пример потврде девокализованог сонанта *р*, који се везује само за глагол *умрейти*: е не *ўмрела* јѣ да-ббгда Б; а *кдд* *ўмрела*, *кдд* хтѣла да *ўмре* Г.

Судбина крајњеј суѣласника л. По питању вокализације гласа *л* на крају слога и речи, као и у радном глаголском придеву мушког рода једине резултати наших налаза су двојаки. Барјактаревихева грађа из Гојбуље указује на завршен процес у северној зони Косова: *дедба*, *коийдо йрѣсноу*, *чѣкао* (Барјактаревић 1977: 46, 48).

У нашем материјалу из Бањске и Гојбуље превагу свакако односе потврде у корист извршене вокализације гласа *л* у свим позицијама, неретко праћене асимилацијом према следећем вокалу и контракцијом: ѿдем на *йдсо* Б, *тѣј иѣйо* стѣвиш у тў вѣду Б, *кўвају* у *тѣј коийдо* Б, *мѣне йрѣдао* Б, *кдд* сам се *оженйо* Б, *бн* је *бйо* у свѣтове Б; стѣви на *сийб* Г, *врўћа* се*дй* у *коийдо* Г, *йдем* за на *йдсо* Г, да мѣси хлѣба не вѣља у *иѣйео* Г, *тй цѣо* дѣн рѣди Г, *цѣо* дѣн се*дй* Г, *бн* је мѣрта *оийшио* Г, *бн* *дѣшо* да *ўзме* *кѣзан* Г, у *Бѣсну рѣдйо* Г, *кўййдо* прѣстен Г.

Код информаторке из Гојбуље нашао се један пример очуваног *л* на крају слога: *црепўља она* од *иѣйел* Г.

У обе зоне регистровани су примери где је *л* на крају слога/речи замењено гласом *в* у чему се и огледа утицај призренско-јужноморавских говора:⁹ у *коийв*у вѣлики стѣвиш *жйву* *сѣду* Б, *нййрѣвив* кѣ *лѣййу*, *донѣсив* Б, *йљўскав* Г.

Говоре Малог Косова, у главнини, одликује вокализација гласа *л* на крају слога/речи, која изостаје само у присвојном придеву изведеном од именице *село*: *сѣлски йўш*, *сѣлска йўрина* (Вукићевић 1993: 36).

Вокали и вокалске групе уклањају се елизацијом, редукацијом и сажимањем вокала.

Елизија. Неакцентовани вокали *а*, *е* и *и* могу бити елидирани, док су вокали *о* и *у* стабилни у таквим позицијама:

а) у везнику *да*: *мѣј* ѿтац *кдд* бйло *г-игѣ* Г, *тй* ћеш дрўги *пўт г-йгеш* код њй Г, *вѣрујем* *д-ймаљи* вйше Г;

б) у речци *нека*: *нѣк* ви *жйвѣ*, *нѣк* ви *дѣдў* Г, *нѣк* *йде* *тѣ* низ *рѣку* Г;

9 М. Павловић (1939: 80) сматра да је појава замене крајњег *л* гласом *в* пореклом из македонских говора. Са кичевског и тетовског терена на српски језички простор (Сретачку жупу, Сирињићку жупу и призренску околину) донето је билабијално *л* које се развило у *в*.

в) у повратној речци *се*: у село да *с-удам* Б; па мора да *с оиџре* Б; извади да *с-осуши*, да *с-омекша* Г;

г) *везник али*: *ал* тад је било Б, *ал* прѣ тога није смѣло љвече да се мрси Б; *ал* седи цѣлу нѣх Г, *ал* не мѣже сад да ми падне на памет Г; *ал* тад смо имали и овце и крѣве Г;

д) *везник или*: да л прихвата то *ил* не прихвата Г, *ил* ћу пуштит пца Г;

ђ) *речца ли*: да л се наћела вода да л није Г, да л Шиптари прѣве свадбу нѣху Г, је л ју видиш Г.

Редукација. Редуковање вокала није подједнако захватило иницијални, медијални и финални положај. Вокалске редукације у иницијалној позицији факултативног су карактера, стога се у материјалу нашло свега неколико примера аферезе *везника ако* и показне заменице: *кѣ* разумете Б, *кѣ* йма поклопац, он га затвори Г, *кѣ* имѣо, *кѣ* не купи Г, и онѣ дође *вако* као ћипкано Г, по маљо *вако* Г.

Губљење вокала у средишњем положају честа је појава и највише је раширена код прилога. У корпусу су се нашли следећи примери синкопе: *извѣлише* на славу Б, а он млад и тѣрај ми крѣве *кѣ*мо мѣжемо Б, паметим и дан и *кѣ*мо је сати било Б, *кѣ*ма је дужина Б, бајѣги не *мѣ*ш ми ништа Б; ѣпет *неко*мо пута квасиш Б, тај кофин *кѣ*мо ймаш Г, *зај*но и у њиву и у ливѣду Г.

Финални вокал у сандхију или ван њега изразито је нестабилан, те је апокопа учесталији вид редуковања вокала. Материјал сведочи о овој појави код прилога, где је најфреквентнија, и заменица: а) није се имало *иѣ*д много Б, *кад* сви седну да вечѣрају Б, *некад* мѣмак није ишаѣ у свѣтове Б, то се растѣри *кѣ*д којѣ Б, у тај топлик *никад* Б, сѣмо што није имѣо *кѣ*д да пѣкне Б, они устѣју *оѣ*д Б; *сѣ*д ймаш казан Г, *кад* га ставимо у бѣре Г, дошо већ *над* ѣбалу Г, *некад* ако ни маљо било Г, *никад* неће да дође више Г, а *оѣ*м кѣ сѣје лан дрѣкше Г, доѣћа *оѣ*к и *оѣ*к Г; б) *живѣ*ло се на *неком* дрѣгом систѣму Б, с *иѣ*м се ораљо Б.

Контракција вокалских ѣруја. У говору Бањске и Гојбуље забележено је контраховање само финалних вокалских група *-ао* и *-ео*, док остале групе показују стабилност. Сажимање се врши већином у корист другог вокала у радном глаголомском придеву и речци *као*, док ова појава нешто мање захвата именице:

а) радни глаголомски придев: да би путник *ѣрѣ*шо Б, није само *мѣ*о да једе зѣтин Б, *ѣомѣ*о му Бѣг Б, *кад* је *ѣрѣ*шо поред мѣне Б; нѣсам ја њѣ *виѣ*о Г, две гѣдине сам *ѣонѣ*вѣѣ Г, *кад* *дѣ*шо већ *над* ѣбалу Г, није на кѣња него пѣшке *ѣшо* Г;

б) именице: у седам сѣти ѣдем на *ѣдсо* Б, *ѣѣ*о стѣвиш у тѣ воду Б; йдем за на *ѣдсо* Г, цѣлу нѣх га затрѣљи *оѣ*ко у *ѣѣ*о Г.

Када је у питању речца *као*, у материјалу су се нашли примери сажимања вокалске групе *-ао* у оба смера, односно и у корист првог и у корист другог вокала: али бѣље су *ка* шнајдѣри што Г, црн *ка* оѣј шпѣрет Г, онѣ дѣца *кѣ* дѣца Г; направѣш *кѣ* лопѣта Б, *кѣ* да ти је прѣво да повѣјеш Б.

Чување вокалских група потпомогнуто је, неретко, акцентом, мада су све вокалске групе стабилне и ван позиције акцента: он мѣне *усѣ*ѣо и назрѣвѣа здрѣвицом Б, *чѣ*као кѣћи да му доѣду снашу Б, *кад* сам се *врѣ*ѣао кѣћи Б, *ѣѣ*цао он Б, то је *кѣ*ѣао Б, он се *ѣѣ*о на кѣла Б, кѣпус *кѣ*сео Б; да мѣси хлѣба не ѣља у *ѣѣ*о Г, искѣћи сас крѣва пред мѣне *ка*же и *ѣрѣ*ѣо и *ѣрѣ*ѣо Г, тај чѣвек то би *ѣрѣ*ѣѣо он Г, док није *дошѣ*о полѣзник Г, у зѣвод да не рѣдим сам *ѣ*зео кѣјижу Г.

У медијалној позицији група *-ao* може бити очувана: мџа *зџова* трѣба да йде у башту да квџси Г, нйје ми дџа *зџова* Г или сажета у корист првог вокала: нџку *зџву* Г.

Група *-ae* јавља се код бројева од једанаест до двадесет, где често бива сведена на *-e* или *-aj*: *двџес* и пџт члџнова у јџдној кџћи Б, *двџџџс*, *йџџнес* лйтара Б; пџсле *двџнџс* џмро Г, *двџџес* повџдеш код пријатеља Г.

Замена вокала. Говорима Бањске и Гојбуље својствена је и замена вокала, најчешће у суседству са преградним гласовима. Уочено је да информатори из Гојбуље редовно мењају почетни вокал у везнику *или*, а потом и редукују финални вокал, те овај везник има фонетски лик *ел*. Наводиме следеће потврде:

о месџо у: да сйпа вџду да се *омйвају* Б, брџт од тџтке из *Прилџџја* Б; *у месџо о:* онџ пџсно да *укџсимо* Г; *у месџо а:* нџјвише се вџле *џџуци* Б; *о месџо а:* *йџџрйку* Г; *е месџо о:* овџ *йреџговорйла* Г, да *йреџнџмо* онџ зрнџе од дрџна Г, да *йреџнџну* нџштину Г; *е месџо и:* *йреџйснџш* тџ и такџ остџвиш тџмо Г, у *црепџљу ел* у шпџрет Г, *ел* исплџла *ел* изџткала Г, на сџду погџћу *ел* на кйселу вџду Г, сџмо мџјка *ел* бџба устџну Г, *ел* ти џџуци *ел* нџка тџтка Г; *е месџо а:* пре нйсмо у теписйје него у *йџџнйре* Г, *реџџеш*, тџриш папрйке па мџло сџли Г, да остџвиш *ћџшељ* овџко на столйцу Г.

У говорима Малог Косова ова појава је сасвим обична и документована многобројним потврдама (Вукићевйћ 1993: 33).

КОНСОНАНТСКЕ ОСОБИНЕ

Консонантизам говора Бањске и Гојбуље проширује инвентар фонолошких јединица употребом фонеме *s*. Поред тога, у систему консонаната издвајају се и веларно и умекшано *л*, и нарушена дистинкција између два пара африката *ч* и *џ* и *ћ* и *ђ*.

Сонантй ј. Овај сонант прилично је постојан у систему консонаната. Неочекивано је добро очуван у финалном положају показних заменица и интервокалској позицији: и *овџ* умџси се погџча Б, *онџ* цџв прџко Г, кџд би дошџо *йџџ* чџвек Г; тџ се *фџрџају* јџја Б, па с прџлећа па *сџџеш* Г, јџдан *кџмшйџја* нџйће Г.

У говору Гојбуље у презенту глагола 3. л. мн. регистровани су примери његовог губљења када се нађе у положају између два вокала: џни се *расйџџрау* Г, овџ на кџња и *йрџу* Г, мџне *знџу* џне Г, џне *узймау*, *кџйау* се, *чџшељу* се Г, у овџ се не *јџвљау* Г, *йџсџџау* свй око тџ сџфре за дџле Г.

Секундарно *ј* везује се за бројеве од дванаест до двадесет и именицу *снаха*: йма дџсет лйтара, *двџџес* Б, по *двџџес* повџдеш код пријатеља Г; *снџја* за брџта од стрйца дџшла Б, имџла би мџја *снџја* Г.

Сонантй в. У истраживаним доњоситничким говорима сонант *в* је очуван и стабилан у консонантском систему. Усамљени примери указују да се губи једино у медијалној позицији код заменица за каквоћу: *овџки* сйра да бйдне Г, у сџло ймамо *шџкџ* Г.

Суласник х. Као у већини народних говора консонант *х* подложен је заменама другим консонантом и губљењу на сваком месту у речи, а у јџдном мањем опсегу примера сачувао је свој положај и индивидуалност:

а) губљење фрикатива *x* у свим позицијама: готџо вџше, нџма џну-нџу Б, мџже да џде кџд џње за бџдњак док свџне Б, двџ џљаде трџћа Б, тџ би рџзџдџмили млџко Б, џгма џде с грџбља кџћи Б, рџко три крџве упрџгнеш Б, трџћа џовр џџ Б; стџвиш лџба у црепџљу Г, џњемо да ги испрџтимо у војску Г, и довџиш и овџко на овџ рџку стџви Г, на вр гџдине Г;

б) супституција сонантом *j*: снџја за брџта од стрџца Б;

в) супституција другим консонантом: дџшла снџша из Црџквене водџце Б, сџд вељџм по нџгде снџше Г; џлџк пробџјџш колико мџже Г, овџ џлџкане Г, прџ Бџдњџга дџна кџвамо џшкџјџје Г; стџвџш рџдом врџс тџга пепџла, врџс тџга Г, звџли смо баџџја прџ Г.

Африкаџша *s*. Инвентар консонантских фонема проширен је фонемом *s*, коџа се очувала у групи *sv*: да се изрџзим безобрџзан и свџрџџо Г. Присуство и употреба фонеме *s* разликује сугласничке системе испитиваних доњоситничких микроареала, будући да се у Бањској није очувала.

Фонему *s* региструје и Вукићевџ на суседном ареалу, али у лексемама које постоје и са фонемом *z* (Вукићевџ 1993: 37).

Африкаџше *ч*, *џ*, *ћ*, *ђ*. Нарушена опозиција, односно неразликовање два пара африката *ч*, *џ* и *ћ*, *ђ* и, у већој мери, џихово свођење на један пар представља једну од најизразитијих црта истраживаних говора. Уочено је да је неразликовање африката *ч* и *ћ* раширеније је у Гџбуљи, и готово изостаје у суседној Бањској, док је умекшано *ч* особеност само Бањске. Регистровани су примери:

а) *ч > ћ*: ми чџкамо џвџће свџдба да бџде Б, знџћи мнџго поорџли Б; *јџћам* и куџурџ Г, ми џџџемо од пџжеге Г, свџко бџре џма *ћџи* Г, онџ *дџћва* затвџрена на свџку стрџну Г, пџсле окрџиш га на *ћџиврџи* Г, угрџе се *сџћ* Г, плетџне *ћарџје* вџнене Г;

б) *ч > ч'*: џнда се *ч'џка џвџч'е* Б, и тџј кџмшиџа ако је бџо нџјблџи сџдџо се у *ч'џло* сџвре Б, поџјџу тџ три *ч'џше* прџво Б, и *џокривџч'е* и *џпростџирџч'е* Б, *ч'џиврџи* дџн џма гџсти Б, слџма од рџџи џна је *дџџч'ка* Б;

в) *ћ > ч*: зџмљане *лџнчџче* Б, бџкарни котџо, *коџлџч* кџко се кџже Б, у тџ је кџвала мџја *мџчеџа* Б; кџмшиџа трџћи да помџгне ако рџдиш нџшто кџчу Г;

г) *џ > ћ*: онџј казџн дџ се бџца *ћџбра* Г, стџвиш црепџљу у *џћак* Г, крџв као *ћџиџериџа* Г;

д) *џ > џ'*: џни џду у *џ'џмџју*, а ми чџвамо стџку док дођу из *џ'џмџје* Б; из џџџиног *џ'џџа* пџре Г.

ђ) *ђ > џ*: тџ је *џџвек* сџд овџ зџмљане пџсуде Б.

Примери у којима је очувана дистинкција међу паровима африката: за *чарџје*, прџслук, *џџмиер*, свџ је тџ за *ћџлиме* Б, и кошџље и *џће* Б, *мџчка* да прџђе прџко кџј-мџка Б, или од *џовџје* или тџ сџриште Б, нџје бџла купџвна *џрађа* Г, конџпани нџки *чџришаф* Г, џни џду у *џ'џмџју* Б, тџ се сџпа *џџбра* Г.

Милорадовић (2015: 271) сматра да се свођење два пара африката на један може тумачити као резултат аналитичких процеса или пак као најава аналитизма, где главну улогу имају структурни утицаји суседних језика у контакту са српским периферним говорима.

Лџшџерали *л* и *љ*. Друга важна особина истраживаних говора јесте умерена артикулациџа латерала *л* и *љ*, под утицајем албанског језика. Наиме, раширена је

ЛИТЕРАТУРА

- Барјактаревих 1977: Данило Барјактаревих. *Дијалектолошка исцраживања*. Приштина: Јединство.
- Вукићевић 1993: Милосав Вукићевић. *Оледи из дијалектолошких исцраживања*. Приштина: Филолошки факултет.
- Вукићевић 1993: Милосав Вукићевић. „Говор Срба у Малом Косову“. *Зборник Филолошкој факултету у Приштини*, III, 32–51.
- Елезовић 1911: Глигорије Глиша Елезовић. „Извештај са дијалектолошког путовања од Вучитр-на до Пећи“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. II, 464–473.
- Елезовић 1927: Глигорије Глиша Елезовић. „Једна интересантна контаминација у косовско-метохиском дијалекту“. *Гласник Скопској научној друштва*, књ. II, 185–189.
- Елезовић 1998: Глигорије Глиша Елезовић. *Речник косовско-метохиској дијалекта*. Приштина: Институт за српску културу: Културна манифестација „Глигорије Глиша Елезовић“: Народна и Универзитетска библиотека.
- Милорадовић 2015: Софија Милорадовић. „Српски периферни говори – међујезички утицаји и балканистички процеси“. *Исходишта*, књ. 1, 267–269.
- Милорадовић 2020: Софија Милорадовић. „Косовско-ресавски говори Косова и Метохије. Статус унутар дијалекатске формације, преглед одлика и истражености“. *Косовско-метохијски зборник 8*. Зборник радова. Ур. Драган Војводић. Београд: САНУ, 185–225.
- Павловић 1939: Миливој Павловић. „Говор Сретечке жупе“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. VIII, 1–352.
- Радић 2010: Првослав Радић. „О траговима старосрпског акута у говорима Косова и Метохије“. *Косово и Метохија у цивилизацијским њоковима 1. Језик и народна њрадиција*. Зборник радова. Ур. Софија Милорадовић. Косовска Митровица: Филозофски факултет, 229–242.
- Радовановић 2001: Војислав Радовановић. „Косово поље“. *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*. Ур. Станоје Станојевић. [Друго фототипско издање, II књига И – М.] Нови Сад: Штампарија „Будућност“; Сремски Карловци: Издавачка књијарница Зорана Стојановића, 391.
- Радовановић, Николић 2022: Драгана Радовановић, Јована Николић. „Акут у говорима косовско-ресавског дијалекта (скица географског распореда)“. *Зборник Мајнице српске за филологију и линвистичку*, књ. LXV (1), 77–93.
- Радовановић, Николић 2022: Драгана Радовановић, Јована Николић. *Досадашња ѡроучавања косовско-ресавској дијалекта – сѡејен ѡроучености и картографски ѡриказ*. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици.
- Стијовић 2010: Рада Стијовић. „Прилог утврђивању границе префолологизације наглашених вокала е и о у призренско-јужноморавским говорима на територији Косова и Метохије“. *Косово и Метохија у цивилизацијским њоковима 1. Језик и народна ѡрадиција*. Зборник радова. Ур. Драги Маликовић. Косовска Митровица: Филозофски факултет, 319–325.
- Урошевић 1938: Атанасије Урошевић. „Вучитрн. Антропогеографска монографија“. *Гласник Скопској научној друштва*, књ. XIX, 215–230.
- Урошевић 1965: Атанасије Урошевић. „Косово“. *Српски еѡнографски зборник*, књ. LXXVIII, 1–401.

РЕГИСТАР СКРАЂЕНИЦА

Б – Бањска

Г – Гојбуља

К-Р – косовско-ресавски

Jovana S. JOVANOVIĆ

FROM PHONETIC PROBLEMS OF THE SPEECH
OF BANJSKA AND GOJBULJA AREA

SUMMARY

This paper provides an inventory and distribution of consonant and vocal sounds in certain settlements in the lower parts of the river Sitnica (Banjska and Gojbulja villages) near Vucitrn. The main intention of the interpreted material is to show the phonetic peculiarities of the speech of Donja Sitnica on a synchronic level and thus contribute to the knowledge of Serbian languages in the area of Kosovo. It can be seen that the Kosovo-Resava substratum has suffered sediments from other dialects from the neighboring Albanian language, which defines the investigated languages as peripheral. Therefore, the structures of the researched micro zones can be recognized as having multiple influences, which come from the progressive stokavian speech, the Prizren – South Morava dialect, Montenegrin speech and non Slavic linguistic circumstances. In the vowel system, the influences from the first three directions are more present, while in consonantism there are noticeable features from the structure of the Albanian language.

Key words: Kosovo-Resava dialect, vowels, consonants, Banjska, Gojbulja.

